

νήσος

Γνώμονες 6

ΖΑΝ ΠΙΑΖΕ
ΝΟΑΜ ΤΣΟΜΣΚΙ

ΘΕΩΡΙΕΣ
ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΘΕΩΡΙΕΣ
ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Μια διαμάχη

Μετάφραση: ΑΛΦΡΕΔΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ, ΠΟΛΑ ΚΑΠΟΛΑ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ

Εισαγωγή: ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΟΝΔΥΛΗ • Πρόλογος: ΟΛΓΑ ΜΑΡΑΤΟΥ

Επιμέλεια: ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ • Επιμέλεια: Μ. ΚΟΝΔΥΛΗ, Γ. ΚΟΥΖΕΛΗΣ, Ο. ΜΑΡΑΤΟΥ

ΖΑΝ ΠΙΑΖΕ – ΝΟΑΜ ΤΣΟΜΣΚΙ

ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Μια διαμάχη

Μετάφραση

Α. Σταϊνχάουερ, Π. Καπόλα, Γ. Κουζέλης

Εισαγωγή

Μαριάννα Κονδύλη

Πρόλογος

Όλγα Μαράτου

Επίμετρο

Γεράσιμος Κουζέλης

Επιμέλεια

Μ. Κονδύλη, Γ. Κουζέλης, Ό. Μαράτου

νήσος

ΑΘΗΝΑ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΟΝΔΥΛΗ

Εισαγωγή 9

ΟΛΓΑ ΜΑΡΑΤΟΥ

Πρόλογος στο κείμενο του Πιαζέ 29

ΖΑΝ ΠΙΑΖΕ

Η ψυχογένεση των γνώσεων

και η επιστημολογική της σημασία 37

ΝΟΑΜ ΤΣΟΜΣΚΙ

Σχετικά με τις γνωσιακές δομές και την ανάπτυξή τους:

μια απάντηση στον Πιαζέ 61

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΥΖΕΛΗΣ

Κατασκευή και αλλαγή της γνώσης:

η γενετική και η μεταθετικιστική επιστημολογία 99

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρά τις δεκαετίες που μας χωρίζουν από τη συγγραφή τους, τα κείμενα του Ζαν Πιαζέ (Jean Piaget) και του Νόαμ Τσόμσκι (Noam Chomsky) –των θεμελιωτών των σύγχρονων ρευμάτων των γνωσιακών επιστημών– παραμένουν ενδιαφέροντα από πολλές απόψεις. Οι δύο προγραμματικές συνεισφορές συνιστούν την αφορμή για το συνολικό εγχείρημα του τόμου που επιμελήθηκε ο Μάσιμο Πιατέλι-Παλμαρίνι (M. Piatelli-Palmarini, 1980). Και ένα τέτοιο πολυεπιστημονικό, με όλες τις σημασίες του όρου, εγχείρημα ασφαλώς θα ήταν δύσκολο να αποτιμηθεί ακόμη και σε πολύ πιο εκτεταμένες εμπεριστατωμένες αναλύσεις – πόσο μάλλον σε αυτή τη σύντομη εισαγωγή.

Καταρχήν, μολονότι ο τίτλος του τόμου προετοιμάζει για μια «συζήτηση» μεταξύ Πιαζέ και Τσόμσκι σχετικά με τη γλώσσα και τη μάθηση, οι –ενίοτε πολεμικές– αντιπαράθεσεις ανάμεσα στους συμμετέχοντες δεν εστίαζαν μόνο στη γλωσσολογία, στην επιστημολογία ή και στην

ψυχολογία, όπως θα ήταν εύλογο αν οι αποδέκτες των κειμένων ήταν επιστήμονες αυτών των κλάδων. Ο βαθμός λοιπόν επικαιρότητας των τότε προτάσεων, η διάψευση ή η επιβεβαίωση των υποθέσεων κτλ. θα μπορούσε να αποκτηθεί υπόσταση μόνο υπό την προϋπόθεση του κατακερματισμού των συνεισφορών του τόμου σε επιμέρους επιστημονικούς κλάδους, όπως η ψυχολογία, η γλωσσολογία, η επιστημολογία, η τεχνητή νοημοσύνη, η φιλοσοφία του νου, η γνωσιακή ανθρωπολογία, η νευροβιολογία, οι γνωσιακές επιστήμες κ.ά., αλλά και της συστηματικής επισκόπησης της ιστορικής εξέλιξης και της μετεξέλιξης κάθε κλάδου.

Το πρώτο λοιπόν κείμενο αποτελεί την προγραμματική πρόσκληση στη συνάντηση από την πλευρά του Πιαζέ, ενώ το δεύτερο την απάντηση του Τσάομσκι. Και τα δύο σκιαγραφούν λίγο-πολύ τα κύρια σημεία διάρθρωσης της περιφημής συζήτησης που οργανώθηκε από το Centre Royaumont pour une Science de l'Homme και εξελίχθηκε κατά τη διάρκεια της τριήμερης συνάντησης (10-13 Οκτωβρίου 1975) στο Αβαείο του Ρουαγιμόν κοντά στο Παρίσι. Στη συνέχεια όμως, αλληπάλληλες διορθώσεις των διαφορετικών συνεισφορών, επίμετρα, δευτερολογίες κτλ. έδωσαν την τελική μορφή του τόμου που επιμελήθηκε ο Μάσιμο Πιατέλι-Παλμαρίνι. Η γαλλόφωνη έκδοση – με τίτλο *Théories du langage, théories de l'apprentissage* – έγινε το 1979 από τον οίκο Editions du Seuil, ενώ η αγγλόφωνη – με τίτλο *Language and Learning: The Debate between Jean Piaget and Noam*

Chomsky – εκδόθηκε το 1980 από τον οίκο Routledge & Kegan Paul.

Το βιβλίο εκδόθηκε σχεδόν ταυτόχρονα σε δύο ευρύτατα ομιλούμενες ευρωπαϊκές γλώσσες, γεγονός που συνέβαλε στην ακόμη ευρύτερη διάδοση των ερωτημάτων και των απαντήσεων που διέτρεχαν – και διατρέχουν – πολλούς κλάδους των «επιστημών του νου». Ωστόσο το ενδιαφέρον για τη συζήτηση είχε εκφραστεί ήδη από την εκδήλωση συμμετοχής στο συνέδριο επιφανών εκπροσώπων πολύ διαφορετικών μεταξύ τους πεδίων – της ψυχολογίας, όπως ο Μπέιτσον (Gregory Bateson) και η Ινελντέρ (Bärbel Inhelder): της τεχνητής νοημοσύνης, όπως ο Πάπερτ (Seymour Papert): της φιλοσοφίας του νου, όπως ο Φόντορ (Jerry Fodor), ο Πάτναμ (Hilary Putnam) και ο Τούλμιν (Stephen Toulmin): της ψυχολογίας των ζώων και της ηθολογίας, όπως ο Μπίσοφ (Norbert Bisschof) και ο Πρέμακ (David Premack): της βιολογίας, όπως ο Μονό (Jacques Monod), ο Ζακόμπ (François Jacob), ο Σανζέ (Jean-Pierre Changeux), ο Ντανσέν (Antoine Danchin) και ο Ντίτινγκ (Dieter Dütting): της ανθρωπολογίας, όπως ο Γκοντελιέ (Maurice Godelier), και άλλων. Αυτή η μαζική εκδήλωση ενδιαφέροντος αποτέλεσε απλώς και μόνο το προοίμιο για την ενθουσιώδη υποδοχή της προεξαγγελθείσας επιτυχίας του τόμου κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '80 και του '90. Αρκετά κείμενα, που αργότερα θα αποτελέσουν μέρος του τόμου – ιδίως στο δεύτερο μέρος, που αφορά την οξεία αντιπαράθεση ανάμεσα στον Πάτναμ από τη μια και τον Φόντορ και τον Τσάομσκι από την

άλλη—κυκλοφόρησαν και συζητήθηκαν ευρέως από επιστήμονες σχεδόν όλων των κλάδων.

Ήδη όμως από 1975 είχαν εκδοθεί το *Mind, Language and Reality* (Cambridge University Press, Κέμπριτζ) του Πάτναμ, όπου θεματοποιείται η αντιαναπαραστατική προσέγγιση του νου, και το *Language of Thought* (Crowell, Νέα Υόρκη) του Φόντορ, όπου αναπτύσσεται η προβληματική των αυτόνομων υπομηχανισμών (modules) του νου, που συνιστούν το ισχυρό όπλο της σύγχρονης γνωσιακής επιστήμης. Έτσι, η αντιπαράθεση ανάμεσα στα δύο αυτά ρεύματα της φιλοσοφίας του νου απηχείται σε μεγάλο βαθμό στα κείμενα του τόμου, ενώ υπόρρητα εκβάλλει στα κείμενα του Τσόμσκι και του Πιαζέ.

Η δυσκολία, επομένως, που ενέχει η απόπειρα να αποσπαστούν τα δύο συγκεκριμένα κείμενα από το όλο πλαίσιο της συζήτησης, μας οδηγεί εδώ σε μια —εξ αντικείμενου μονόπλευρη— ματιά στη συνεισφορά των δύο πρωταγωνιστών της «διαμάχης». Αυτή η ματιά οφείλει να δώσει προτεραιότητα κυρίως στο γεγονός ότι τα δύο κείμενα της αντιπαράθεσης ανάμεσα στο θεμελιωτή της γενετικής επιστημολογίας και τον ιδρυτή της γενετικής γλωσσολογίας έχουν καθ' εαυτά αξία, εφόσον σε αυτά διατυπώνονται τα προγράμματα του Πιαζέ και του Τσόμσκι, προγράμματα που δεν πρόκειται στην ουσία να αλλάξουν στην πορεία, ούτε καν υπό την πίεση της κριτικής.

Η μερική συμμετρία των δύο θεωριών

Δεν μπορεί βέβαια να αμφισβητηθεί ότι τόσο το κονστρουκτιβιστικό πρόγραμμα του Πιαζέ όσο και το πρόγραμμα του νατιβισμού/εμφυτισμού του Τσόμσκι κατέχουν καθεστώς επιστημονικών υποδειγμάτων. Οι απαρχές των θεωριών και των δύο βρίσκονται σε κοινά σημεία. Όπως επισημαίνει και ο Γκάρντνερ (Gardner, 1980: xxvii), οι δυο τους έρχονται «να αναλάβουν, να εκλεπτύνουν και να δώσουν απαντήσεις σε θέματα που πρωτοπραγματεύτηκαν φιλόσοφοι όπως ο Μπέκκλεϊ, ο Ντεκάρτ, ο Χομπς, ο Χιουμ, ο Λάιμπνιτς, ο Λοκ, ο Ρουσό και, ειδικότερα, ο Καντ». Και οι δύο θεωρήθηκαν δράστες της ρήξης με προηγούμενες εκδοχές της ψυχολογίας (ο πρώτος) και της γλωσσολογίας (ο δεύτερος). Και οι δύο χρησιμοποιούν μεθοδολογικά εργαλεία της βιολογίας και της λογικής προκειμένου να εκθεμελιώσουν τη σκευή του εμπειρισμού, την εμπιστοσύνη στα παρατηρήσιμα δεδομένα και την επαγωγική μέθοδο.

Ο μεν Πιαζέ, ιδρυτής της γενετικής επιστημολογίας, ήταν βιολόγος που στη συνέχεια ασχολήθηκε με την κατάκτηση της λογικής σκέψης και της γνώσης στα παιδιά. Αναζητά την προέλευση των νοητικών δομών στα παιδιά, αλλά και την ενδεχόμενη παραλληλία της αναπτυξιακής πορείας αυτών των δομών με την εξέλιξη της γνώσης σε συγκεκριμένα επιστημονικά πεδία. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στο ρόλο του ενεργού υποκειμένου, με τρόπο όμως αρκετά διαφορετικό απ' ό,τι ο Τσόμσκι.

Απ' την άλλη, ο ιδρυτής της γενετικής γλωσσολογίας Ν. Τσόμσκι χρησιμοποίησε μια προσέγγιση βαθιά ριζωμένη σε λογικομαθηματικές μεθόδους και σε «αυστηρή» φιλοσοφική ανάλυση, σύμφωνα με τα υποδείγματα κυρίως του Ντεκάρτ (René Descartes) και του Λάιμπνιτς (Gottfried Leibniz). Ξεκινά το πρόγραμμά του με την καταλυτική κριτική στον μπιχαβιορισμό του Σκίνερ (Burrhus Fredric Skinner). Έτσι, καταγράφεται ως ο σύγχρονος εκφραστής του ακραίου ρασιοναλισμού. Για τον Τσόμσκι –αλλά και για τον Πιαζέ– η γνώση είναι δυνατή μόνο βάσει της ύπαρξης μιας κατάλληλης γνωστικής οργάνωσης.

Χρειάζεται όμως να υπογραμμιστούν δύο ακόμη ουσιώδεις αναλογίες της συμβολής των δύο στοχαστών. Η μία αφορά τη σχέση γλώσσας και σκέψης – δηλαδή το υποτιθέμενο αντικείμενο του τόμου. Πέρα από τις ουσιαστικές διαφοροποιήσεις ως προς τις μεθοδολογικές προκείμενες, εμφανίζουν αξιοσημείωτες ομοιότητες ως προς τη θεώρηση της γλώσσας. Για τον Τσόμσκι, η γλώσσα είναι αυτόνομη γνωσιακή δομή, ανεξάρτητη από τις υπόλοιπες γνωσιακές διαδικασίες. Από την άλλη, η διαφωνία του Πιαζέ με τη νατιβιστική γλωσσική θεωρία στηρίζεται στο ότι η δική του θεώρηση αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως αποτέλεσμα της γνωσιακής εξέλιξης, η οποία με τη σειρά της εκπορεύεται από την αλληλεπίδραση του ατόμου με το εμπράγματο περιβάλλον. Η γλωσσική ανάπτυξη δεν είναι υπεύθυνη για τη λογική ανάπτυξη· μάλλον το αντίθετο συμβαίνει. Με άλλα λόγια, η γλώσσα αντανακλά απλώς τις νοητικές στρατηγικές.

Η δεύτερη αναλογία των δύο προοπτικών είναι ο ψυχολογικός και φιλοσοφικός ατομισμός ως προς το υποκείμενο της γλώσσας και της σκέψης. Η αυστηματική προτίμησή τους στις μετωνυμίες «το παιδί», «ο ιδανικός ομιλητής», «το άτομο» είναι συνεπής προς τη θεώρηση ότι το εξεταζόμενο υποκείμενο είναι βιολογικό αν με καθολικά χαρακτηριστικά ανεξάρτητα από το κοινωνικό, πολιτισμικό, επικοινωνιακό τους πλαίσιο. Ο Τσόμσκι μάλιστα υπογραμμίζει πολλαπλώς ότι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά –ή μάλλον οι ιδιορρυθμίες– της γλώσσας ανήκουν στο βασίλειο της γλωσσικής επιτέλεσης (linguistic performance), που δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο της (δικής του) γλωσσολογίας. Είναι ενδεικτικό, άλλωστε, ότι και οι δύο στοχαστές, με διαφορετικούς είναι αλήθεια όρους, διαχωρίζοντας την ανάπτυξη της γλώσσας από εκείνη της γνώσης, στην ουσία θεματοποιούν τους καθολικούς όρους της ανάπτυξης, είτε πρόκειται για την ανάδυση μιας έμφυτης ικανότητας είτε πρόκειται για τη μονόδρομη πορεία σε ένα μονοπάτι γνωσιακών σταδίων.

Με άλλα λόγια, στο κοινό υπόβαθρο των δύο θεωριών μπορεί να προσμετρηθεί η παραγνώριση (ή μάλλον ο εξοβελισμός, προς όφελος της υποστασιοποίησης των διαδικασιών και της αναζήτησης των καθολικών δομών) της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, της κοινωνικής σημείωσης, των διαλογικών καταβολών και διαλεκτικής της γλώσσας, της νόησης και της μάθησης.

Λόγου χάρη, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι κριτικές που δέχτηκε ο Πιαζέ ως προς την πειραματική του

μέθοδο επικεντρώνονται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στην παραγώριση των σημειωτικών και γλωσσικών, κοινωνικών, επικοινωνιακών παραμέτρων της ίδιας της πειραματικής διαδικασίας. Από αυτή λοιπόν την άποψη, τόσο το θεμελιακό τσομσκιανό αξίωμα ότι το γλωσσικό περιβάλλον ελάχιστο ρόλο διαδραματίζει στην ανάπτυξη της γλώσσας όσο και η αξίωση ότι η καταλληλότερη μέθοδος διατύπωσης και επιβεβαίωσης υποθέσεων είναι η ενόραση και η απαγωγή (abduction) πρέπει να θεωρηθούν πιο συνεπείς και συνεκτικές στο κοινό αυτό υπόβαθρο του μεθοδολογικού ατομιισμού.

Ασυμβατότητες στα δύο υποδείγματα

Οι αναλογίες της συμβολής όμως των δύο διανοητών μάλλον σταματούν εδώ. Οι διαφορές τους αναφορικά με τα στάδια ανάπτυξης, τη φύση της γλώσσας και τη σχέση της με τη σκέψη, τις νοητικές παραστάσεις κ.ο.κ. χαρακτηρίζονται από μεθοδολογική ασυμμετρία.

Εξαιρετικά αδρομερώς και ίσως απλουστευτικά, οι μεθοδολογικές διαφορές μπορούν να σχηματιστούν ως εξής:

Ο Πιαζέ εστίασε στις συμπεριφορές των παιδιών –ή, μάλλον, του παιδιού– (μονιμότητα της ύλης και των αντικειμένων, γενική ικανότητα συμβολισμού που θεωρείται ότι χαρακτηρίζει το συμβολικό παιχνίδι και τη γλώσσα), που εξελίσσονται σπειροειδώς μέσα από το σχήμα της προσαρμογής-αφομοίωσης-εξισορρόπησης. Κατ' αυτό

τον τρόπο αναπτύσσονται γνωσιακές δομές και στρατηγικές λογικής σκέψης που καθίστανται εφικτές πρωταρχικά μέσω της εμπλοκής τους με το υλικό περιβάλλον. Με την έμφαση που δίνεται στη διαφορά ανάμεσα στις γνωσιακές δομές του παιδιού και εκείνες του ενήλικου στόμου υπογραμμίζεται η κεντρική σημασία της εμπειρίας στο να καταστήσει εξελικτικά εφικτές αυτές τις γνωσιακές δομές. Αυτή η θέση είναι λίγο-πολύ ασύμβατη με την πιο ισχυρή εκδοχή του ντιβισμού και την –πολυσυζητημένη– υποβάθμιση του ρόλου του περιβάλλοντος στη γλωσσική εξέλιξη. Ωστόσο το μοντέλο του δεν φτάνει σε βαθμό τυποποίησης τέτοιο που να υπόκειται σε επαλήθευση και διάψευση.

Αντίθετα, ο Τσόμσκι δεν ασχολήθηκε με τη γλωσσική συμπεριφορά. Η γλώσσα των παιδιών χρησιμοποιείται ως επιστημολογικό τέχνασμα για να αποδειχτεί απαγωγικά το αξίωμα μάλλον παρά ερώτημα της «εκμάθησης» (μιας γλώσσας χωρίς διδασκαλία ή γενικά χωρίς σχετικές καθοριστικές εμπειρίες προερχόμενες από το περιβάλλον (learnability)). Στόχος του είναι η ανάλυση των γλωσσικών φαινομένων σε φυλογενετική βάση, μέσα από την αναζήτηση αφηρημένων εσωτερικών κανόνων της γλωσσικής ικανότητας-γνώσης (competence) που δίνουν τις κανονικότητες της γλωσσικής επίτευσης. Ο ιδονικός ομιλητής του Τσόμσκι είναι το καθολικό υποκείμενο, οι δομές του κόσμου δεν είναι κάτι άμεσα αφομοίσιμο από τους ζώντες οργανισμούς και η τάξη δεν προέρχεται από τον αισθητό κόσμο παρά επιβάλλεται πάνω του. Και σαν καλός ποπεριανός και

φορμαλιστής, εστίασε στη διατύπωση κατάλληλων κρίσεων και στη μαθηματική τυποποίησή τους που, ως εκ τούτου, επιδέχονται επαλήθευση και διάψευση.

Για τον Πιαζέ, η διατύπωση υποθέσεων και η πειραματική απόδειξη της ανάπτυξης του παιδιού αποτελεί το υπόδειγμα της νοητικής ανάπτυξης. Το παιδί, αναπτυσσόμενο, περνά από στάδια επιτυχάνοντας όλο και πιο ποιοτικούς και ισχυρούς τρόπους συλλογισμού. Η δυνατότητα παράστασης της γνώσης προϋποθέτει μια μακρά σειρά δράσεων πάνω στο περιβάλλον (αισθητηριοκινητική ανάπτυξη), οι οποίες επιτρέπουν την ανάπτυξη των συμβολικών ικανοτήτων, μεταξύ των οποίων και η γλώσσα). Αντίθετα, σύμφωνα με τον Τσόμσκι (και τον Φόντορ) δεν υπάρχουν καταρχήν «κατώτερες μορφές σκέψης», οι οποίες να μπορούν να παραγάγουν υψηλότερες. Άρα όλες οι μορφές νόησης και σκέψης ορίζονται εγγενώς και αναπτύσσονται μέσω ωρίμανσης. Εξάλλου δεν θεωρείται θεμιτή η ομαδοποίηση των διαφορετικών συμβολικών μορφών και η υπαγωγή τους σε μια γενική συμβολική ικανότητα. Η γλώσσα λοιπόν αποτελεί ριζικά διαφορετικό συμβολικό σύστημα από τα υπόλοιπα πιθανά, και το παιδί γεννιέται με μια μορφή αναπαράστασής της, με την οποία όλα τα άλλα απλώς συναρμολόγεται. Επιπλέον, όπως θα προσθέσει ο Φόντορ, το αναπαριστάσικό σύστημα της σκέψης πρέπει να έχει γλωσσική μορφή (η αποκαλούμενη «γλώσσα της σκέψης»).

Μια τέτοια υπόθεση όμως σαν την τσομσκιανή προσαπτεί την ύπαρξη των σταθερών πυρήνων (fixed nucleus), ένας από τους οποίους συνιστά την καθολική γραμματική.

Και ενώ ο Πιαζέ τους αμφισβητεί στο κείμενο που παρατίθεται εδώ, σε ένα επόμενο κείμενο («Introductory Remarks»: 60) καταλήγει να τους υιοθετεί μόνο και μόνο για να τους εντάξει στο αντεπιλήρημά του: «Το πραγματικό ερώτημα έχει ως εξής: ποια ήταν η διαδικασία σχηματισμού τους [των σταθερών πυρήνων]; Και, στην περίπτωση του έμφυτου (innateness), ποιος είναι ο βιολογικός τρόπος σχηματισμού αυτού του έμφυτου;». Το ενδιαφέρον του Πιαζέ είναι η ανάπτυξη και οι υποθέσεις σχετικά με τον τρόπο της βιολογικής προέλευσης αλλά και της διαδικασίας σταθεροποίησης αυτών των πυρήνων μέσα από την αυτορρύθμιση. Για τον –αμιγώς νατιβιστή– Τσόμσκι αυτό το ερώτημα παραμένει στο περιθώριο του νοησιαρχικού του προγράμματος καθότι αφορά ένα «εμπειρικό ερώτημα». Έτσι, εμμένει στην αρχική του θέση, σύμφωνα με την οποία η αποδοχή της ειδικής έμφυτης γλωσσικής γνώσης (competence) και αυτή μόνο μπορεί να μας οδηγήσει στην κατανόηση της ανθρώπινης γλώσσας και, κατά συνέπεια, της νόησης.

Διακινδυνεύοντας ίσως επαναλήψεις, χρειάζεται να παραμείνουμε στο ρόλο που αναθέτουν στο ανθρώπινο και φυσικό περιβάλλον οι δύο θεωρίες. Ο Πιαζέ, αποδίδοντας στο υποκείμενο έναν αποφασιστικής σημασίας ενεργητικό ρόλο στην οικοδόμηση της νοημοσύνης του, θεωρεί την αλληλεπίδραση του υποκειμένου με το φυσικό περιβάλλον ως τον βασικότερο, αν όχι καθοριστικό, παράγοντα οικοδόμησης της νοημοσύνης. Αντίθετα, ο Τσόμσκι παρουσιάζει τις γνωστικές δομές να είναι προδιαγεγραμμένες και, επομένως, αποδίδει στο περιβάλ-

λον απλώς ένα ρόλο πυροδότησης των γνωστικών λειτουργιών του υποκειμένου. Η υπόθεσή του περί της δυνατότητας «εκμάθησης» της γλώσσας δίκως τη συμβολή της εμπειρίας ή της διδασκαλίας βασίζεται στο αξίωμα ότι το γλωσσικό περιβάλλον των παιδιών δεν μπορεί να παρέχει δομημένες γλωσσικές ενδείξεις κατάλληλες για την ενεργοποίηση των δομών. Άλλωστε αποκλείει εξ αρχής την υπόθεση ότι η γλωσσική γνώση υποκινήθηκε από την αλληλεπίδραση των ανθρώπων με το περιβάλλον τους. Συνάγεται ότι οι δομές που εμφανίζονται με την επίτευξη δεν μπορεί παρά να είναι «έμφυτες». Για τον Τσόμκι, συνεπώς, το περιβάλλον φέρνει στην επιφάνεια τις δομές, ενώ για τον Πιαζέ το περιβάλλον τις γεννά.

Ωστόσο οι διαφορές ανάμεσα στους δύο διανοητές δεν μπορούν να αναχθούν στις διαφορές ανάμεσα σε νατιβισμό και κονστρουκτιβισμό («ασθενή εμπειρισμό»), τουλάχιστον σύμφωνα με την παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα στα δύο γνωσιοθεωρητικά ρεύματα. Κι αυτό γιατί η διαφορά ανάμεσα σε νατιβισμό και εμπειρισμό δεν συνίσταται εντέλει στην ύπαρξη ή μη έμφυτων πυρήνων αλλά στο θέμα της εξειδίκευσής τους. Αν για τον εμπειρισμό όλες οι εξειδικευμένες ρυθμίσεις/διατάξεις (dispositions) προέρχονται από πολύ γενικές διαδικασίες συνδεδεμένες με την ανθρώπινη νοημοσύνη, για τον νατιβισμό οι εξειδικευμένες περιοχές (υπομηχανισμοί του νου) απαιτούν και τη διαφοροποιημένη μελέτη τους. Και αυτό είναι ένα διακύβευμα που εμμένει στο πλαίσιο και των σύγχρονων γνωστικών επιστημών.

Εκείνη η συνάντηση λοιπόν στο Ρουαγιόμον δεν κατέληξε σε διατύπωση συγκεκριμένων συμπερασμάτων κοινών και για τις δύο πλευρές. Η συζήτηση είχε περισσότερο χαρακτήρα εξερεύνησης και προβληματισμού. Ωστόσο το «debate» εκείνο συνέβαλε τόσο στη διάδοση των γνωστικών επιστημών και στην καθιέρωσή τους όσο και στο να τεθούν κάποιες βάσεις για περαιτέρω κατανόηση ζητημάτων σχετικών με την ανθρώπινη νόηση.

Ο Πιαζέ δεν κατάφερε να «πείσει» τον Τσόμκι να ενστερνιστεί τις θέσεις τις γενετικής επιστημολογίας και ο Τσόμκι, με τη σειρά του, δεν ώθησε τον Πιαζέ στη σύμπραξη με τους νατιβιστές. Στον πρόλογο του τόμου («Foreword»), ο ψυχολόγος Χάουαρντ Γκάρντνερ υιοθετεί την ορολογία του Πιαζέ υποσημειώνοντας εύστοχα:

Η προσέγγιση του Πιαζέ ήταν αυτή του σφομαιωτή (assimilator) – ήθελε να διευρύνει το σύστημά του ώστε να αγκαλιάσει όλες τις δυνατόμει κριτικές, ενώ η πορεία του Τσόμκι απαιτούσε προσαρμογή (accommodation) – περίμενε οι άλλοι να προσαρμοστούν στο σχήμα του. Έτσι, δεν είναι περίεργο που τα πνευμάτά τους δεν συνέκλιναν. (δ.π., xxxi)

Οι δύο θεωρίες παραμένουν επομένως τόσο ασύμπτωτες όσο και κατά την έναρξη του «διαλόγου» τους, ίσως ακριβώς επειδή το «αντι-εμπειριστικό» τους μέλημα διαφέρει πάρα πολύ.

Ο ίδιος ο Πιαζέ («Afterthoughts»: 284), ξεκινώντας με την έκφραση του θαυμασμού του για τη συμβολή του

Τσόμσκι στη μελέτη της γλώσσας, προσπαθεί να εξηγήσει την ασυμμετρία ανάμεσα στη δική του θέση και αυτή του Τσόμσκι και του Φόντορ, εντοπίζοντάς τη στην ακραία πολεμική του ριζικού νατιβισμού ενάντια στον εμπειριστικό μπικαβιορισμό. Το δικό του κοστρουκτιβιστικό μέλημα είναι να λάβει υπόψη του όλους τους παράγοντες: το έμφυτο των σημείων έναρξης, τον ενδογενή χαρακτήρα των λογικομαθηματικών κατασκευών, τις απαιτήσεις πειραματισμού για τη γνώση των αντικειμένων, αλλά και την αναγκαιότητα αφομοίωσης των παρατηρήσιμων δεδομένων σε ενδογενή με τη σειρά τους πλαίσια.

Πράγματι, ο οντολογικός κοστρουκτιβισμός του Πιαζέ προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στον εμπειρισμό και τις α priori αντιληπτικές μορφές του νατιβισμού. Ο αντι-εμπειρισμός του, σύμφωνα με τον οποίο οι καντιανοί καθολικοί περιορισμοί της ανθρώπινης γνωσιακής ικανότητας είναι πολύ στατικοί για να μπορέσουν να καταγράψουν την οντολογία του νου, μπορεί να χαρακτηριστεί ως «δυναμικός καντιανισμός» (Piatelli-Palmarini, «Introduction»: 2).

Η πιαζετιανή ιδέα της «ζωής ως αυτορρυθμισμού» φιλοδοξεί να συστήσει εναλλακτική λύση τόσο προς το δαρβινισμό όσο και προς το λαμαρκισμό, εφόσον υπονοεί τη δυνατότητα μεταφοράς της δομής από το περιβάλλον στον οργανισμό. Επομένως, η διάκριση ανάμεσα σε περιβάλλον και υποκείμενο –και με πιο βιολογικούς όρους, ανάμεσα σε φαινότυπο και γονότυπο– γίνεται εξαιρετικά καθαρή ή, μάλλον, τείνει να αποκτήσει δυνα-

μική μορφή, την οποία τα τότε πορίσματα της μοριακής βιολογίας (Ζακόμπ, Ντανσέν, Σανζέ) αποκλείουν. Αντίθετα, η τσομσκιανή διάκριση της γλωσσικής γνώσης από την επίτευξη συνιστά μια μεταφορά της δικοτόμησης γονοτύπου-φαινοτύπου. Και σε εκείνη τη συνάντηση για άλλη μια φορά ο ακραίος ρασιοναλισμός του Τσόμσκι κερδίζει έδαφος, με την τότε συνηγορία των μοριακών βιολόγων. Αξίζει ίσως να σημειωθεί ότι οι βασικές αρχές του πρωτοτυπικού ρασιοναλισμού, ειδικά εκείνες του Τσόμσκι, δεν αμφισβητούνται, παρά μόνο από τον Πάτναμ, ενώ οι περισσότεροι συνομιλητές εμφανίζονται κριτικοί προς τον Πιαζέ. Ενδεχομένως τα αίτια εκείνης της συμπίεσης να μπορούν να ερμηνευτούν μόνο υπό το πρίσμα της ιστορικής συγκυρίας: βριακόμαστε ακόμη στην εποχή της ανάδυσης μιας ακραία «ρασιοναλιστικής αντεπίθεσης», υπό την επίδραση του αγγλοσαξονικού μοντέλου, και ταυτόχρονα ενός φορμαλιστικού αιτήματος που δεν εξυπηρετείται από τον Πιαζέ.

Η απλή ανάγνωση όμως των δύο κειμένων επιτρέπει να αντιληφθούμε αμέσως έναν επιπλέον λόγο της ένθερμης υποδοχής των ιδεών του Τσόμσκι. Ανεξάρτητα από τη θεωρητική τους εμβέλεια, τα γραπτά του τα διατρέχει μια δύσκολα αντικρουόμενη επιχειρηματολογική ρητορική. Η επιστημική τροπικότητα χρησιμοποιείται με μαεστρία για να καταρριφθούν με συνοπτικές διαδικασίες υποθέσεις, εικασίες, προκείμενες, θεωρήματα κ.ο.κ. που ο ίδιος δεν συμμερίζεται και, ως εκ τούτου, δεν θα ήταν «εύλογοι» και «θεμιτά» να υιοθετούνται από σοβαρά σκεπτόμενους ανθρώπους. Και κατά συνέπεια, δύσκολο

θα ήταν για κάθε λογικά σκεπτόμενο άνθρωπο να μην υποκύψει στη σαγήνη αυτής της ρητορικής της «λογικής μεθόδου».

Οι επιδράσεις των δύο διανοητών είναι λίγο-πολύ γνωστές. Από τη μια, μολονότι ο Τσόμσκι εστιάζει στη γλώσσα και στην αυτονομία της (: η γλώσσα αποτελεί έναν από τους αυτόνομους υπομηχανισμούς του νου), οι επιστημολογικές φιλοδοξίες του προσπαθούν –και σε μεγάλο βαθμό το κατορθώνουν– να ξεπεράσουν τα όρια της γλωσσολογίας. Η επιρροή του στις γνωσιακές επιστήμες και στη φιλοσοφία του νου μέσω του Φόντορ στάθηκε –μέχρι σχετικά πρόσφατα τουλάχιστον– καταλυτική. Από την άλλη, ο Πιαζέ προβάλλει μια σφαιρικότερη οντολογική/επιστημολογική προσέγγιση, προτείνοντας την ανθρώπινη δράση πάνω στο περιβάλλον ως μοχλό της εξέλιξης· παρ' όλα αυτά, η επιστημολογία του Πιαζέ παραμένει κύριο σημείο αναφοράς στο πλαίσιο των ψυχολογικών προσεγγίσεων – με ειδικότερο πεδίο εφαρμογής αρκετές εκπαιδευτικές πρακτικές.

Προβολή στο σήμερα

Πώς θα μπορούσαμε λοιπόν, με σημερινά δεδομένα, να αποτιμήσουμε τη συμβολή του Τσόμσκι και του Πιαζέ; Και κατά πόσο συνεχίζουν να επηρεάζουν αυτή την προοπτική που διατρέχει τα διαφορετικά επιστημονικά πεδία την οποία ευαγγελιζόταν ο τόμος;

Το μόνο που μπορούμε να διατυπώσουμε είναι η υποψία ότι σήμερα ο «διάλογος» αυτός, τουλάχιστον όσον αφορά τη γλώσσα και την εκμάθησή της, θα διεξαγόταν με πολύ διαφορετικούς όρους. Μερικά παραδείγματα μόνο:

Καταρχήν, δεν θα μπορούσε να μη ληφθεί υπόψη το έργο του Βιγκότσκι (L.S. Vygotsky) –το οποίο τότε ανακάλυπταν τα αγγλόφωνα αλλά και τα ευρωπαϊκά κυρίαρχα ρεύματα– που θα έθετε με αρκετά διαφορετικούς όρους το ζήτημα της κοινωνικής προέλευσης και της παράλληλης ανάπτυξης της γλώσσας και του νοήματος (π.χ., Vygotsky, 1997). Από την άλλη, διάφορα υποδείγματα, όπως το καρτεσιανό, τείνουν να μην έχουν τόσο ισχυρούς υποστηρικτές όσο τη δεκαετία του '70 και του '80, καθώς η προτασιακή γνώση, η αναπαραστασιακή θεωρία και οι υπομηχανισμοί του νου αμφισβητούνται (ενδεικτικά βλ. Παγωνιδιώτης, 2001): η μελέτη της σχέσης αναλογικότητας και ψηφιακότητας της γλώσσας επανέρχεται στο προσκήνιο (ενδεικτικά βλ. Χριστίδης, 2002): ο ενσώματος νους διεκδικεί όλο και μεγαλύτερο μερίδιο στις σύγχρονες γνωσιακές επιστήμες, και η αισθησιοκινητική εμπειρία ξαναβρίσκει τη θέση της στη συγκρότηση της έννοιας και της συνείδησης (ενδεικτικά Lakoff και Johnson, 2005): η γλωσσική-σημειωτική διαδικασία επανατοποθετείται στο επίκεντρο της θεωρητικής έρευνας για να διακρίνει την «πρωτογενή» συνείδηση από τη «δευτερογενή» στη νευροεπιστήμη του Έντελμαν (G. Edelman, 1996): η ψυχολογία της γλώσσας και η γνωσιακή γλωσσολογία του Λάνγκαζερ (R. Langacker)

καταπάνονται με τη σύνδεση γλώσσας και νόησης χωρίς να προστρέχουν σε παραδοχές όπως η αναγκαιότητα των υποστασιοποιημένων αυτόνομων δομών (για μια σύντομη περιδιάβαση, βλ. ενδεικτικά Κατή, Κονδύλη και Νικηφορίδου, 1999). Ειδικότερα όμως, η συστημική λειτουργική γλωσσολογία του Χάλλιντνιέ (M.A.K. Halliday) έχει κατορθώσει πειστικά να ξεπεράσει την παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα σε κοινωνική περίσταση, νόημα και γλωσσική πραγμάτωση, υποδεικνύοντας κατ' αυτό τον τρόπο την επί της ουσίας αμφισβήτηση του τσομσκιανού προτάγματος (ενδεικτικά Halliday και Matthiesen, 1999· Halliday και Martin, 2004). Η αναγκαιότητα της υπόθεσης των «έμφυτων δομών» αποδυναμώνεται, τουλάχιστον ως ισχυρό όπλο για την περιγραφή της γλώσσας ως αυτόνομου, και κατ' ουσίαν συντακτικού, μηχανισμού. Μέσα από τη μελέτη της γλωσσικής ανάπτυξης, η σχολή της συστημικής λειτουργικής γλωσσολογίας εδραιώνει και εμπειρικά την υπόθεση της διαλογικής γένεσης της γλώσσας, ως πόρου κοινωνικού νοήματος, που αναδύεται στους κόλπους του κοινωνικού και κάθε άλλο παρά γλωσσικά αδόμητου περιβάλλοντος. Η εκμάθηση της γλώσσας, με αυτούς τους όρους, δεν είναι τίποτε άλλο παρά η υιοθέτηση του γλωσσικού συστήματος των ενηλίκων από τα παιδιά, επίπονη διεργασία κοινωνικά και γνωσιακά αναγκαία για την πράξη και τη μετάβαση στη γνώση. Η κοινωνιοσημειωτική αυτή προσέγγιση υποδεικνύει επιπλέον ότι η γλωσσολογική περιγραφή της ομιλίας δεν μπορεί να γίνει ερήμην του νοήματος και της κοινωνικής του σημασίας ούτε προ-

ποθέτει την αναγκαιότητα έμφυτων μηχανισμών. Κι ακόμη, καθιστά σαφές ότι η μελέτη της γλώσσας κάθε άλλο παρά υπαγορεύει την προσχώρηση στην «καθαρή» ενορατική μέθοδο.

Με λίγα λόγια, αυτή η προσέγγιση στη γλώσσα και το νόημα, με τη μεσολάβηση της θεωρίας του Βιγκότσκι, θα μπορούσε να διαφωνήσει σε αρκετά σημεία με τον Πιαζέ, αλλά δεν θα μπορούσε να συνομιλήσει με τον Τσόμσκι.

Μαριάννα Κονδύλη

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Κατή, Δ., Κονδύλη, Μ., και Νικηφορίδου, Κ. (επιμ.) (1999). *Γλώσσα και νόηση: Επιστημονικές και φιλοσοφικές προσεγγίσεις*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Παγωνιδιώτης, Κ. (2001). *Το πρόβλημα των νοητικών αναπαριστώσεων στη νοητική επιστήμη: Προς μια μη αναπαριστασιακή περιγραφή των νοητικών φαινομένων*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα.
- Χριστίδης, Α.Φ. (2002). *Όψεις της γλώσσας, νήσος*, Αθήνα.
- Edelman, G. (1996). *Αθέρατος θεϊκός, λαμπρή φωτιά. Η μεγάλη επιστημονική-φιλοσοφική σύνθεση του νευρικού δομητισμού*. Κάτοπτρο, Αθήνα.
- Halliday, M.A.K., και Martin, J. (2004). *Η γλώσσα της επιστήμης*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Lakoff, G., και Johnson, M. (2005). *Ο μεταφορικός λόγος. Ο ρόλος της μεταφοράς στην καθημερινή ζωή*. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Vygotsky, L.S. (1997). *Νους στην κοινωνία*, Gutenberg, Αθήνα.

Ξενόγλωσση

- Gardner, H. (1980), «Cognition comes of age», στο Piatelli-Palmarini, M. (επιμ.) (1980), *Language and Learning: The Debate between Chomsky and Piaget*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ., σ. xix-xxxvi.
- Halliday, M.A.K., και Matthiessen, M.I.M. (1999), *Construing Experience through Meaning. A Language-based Approach to Cognition*, Cassell, Λονδίνο.
- Piaget, J. (1980a), «Afterthoughts», στο Piatelli-Palmarini, M. (επιμ.) (1980), *Language and Learning: The Debate between Chomsky and Piaget*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ., σ. 278-284.
- (1980β), «Introductory remarks», στο Piatelli-Palmarini, M. (επιμ.) (1980), *Language and Learning: The Debate between Chomsky and Piaget*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ., σ. 57-61.
- Piatelli-Palmarini, M. (επιμ.) (1980), *Language and Learning: The Debate between Chomsky and Piaget*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ.
- (1980), «How hard is the 'Hard Core' of a Scientific Program?», στο Piatelli-Palmarini, M. (επιμ.) (1980), *Language and Learning: The Debate between Chomsky and Piaget*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ., σ. 1-22.